

ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԲԱՔԱՅԱՆԸ ԵՎ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԿՈՍՏԱՆԴՅԱՆ

«Ձեր՝ արժանավոր աշակերտուհու անկեղծ նվիրվածությունը արժանավորագույն ուսուցչին շատ օգուտներ է բերել մեր երաժշտական մշակույթին, Կոմիտասի՝ այսօր մեզ մատչելի ժառանգության համար մենք շատ բանով Ձեզ ենք պարտական...»¹:

Այս տողերի հեղինակն է կոմիտասագետ Ռոբերտ Աթայանը: Իսկ ուղղված են դրանք հայ դաշնակահարուհի, երգչուհի (մեցցո-սոպրանո), երաժշտագետ և մանկավարժ Մարգարիտ Բաբայանին (1874-1968), ով ծանոթացել է Կոմիտասի հետ 1895-ին: Այս առիթով ուզում ենք մեջքերել էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի տեսուչ Կարապետ Կոստանյանին հասցեագրված 1895թ. հոկտեմբերի 9-ի նամակը, որտեղ Կոմիտասը գրում է. «Յարգոյ Տէր,

Ողջ հասանք Տիխիս. Ձեր տուած նամակը յանձնեցի պ. բժիշկ Բաբայանցին և յիշեցրի բժշկի մասին. ասաց, որ նամակ է գրել և կգրէ մի երկրորդն ևս: Շնորհակալ եմ, աջակցութիւն խոստացաւ իմ գործիս համար, որի մանրամասնութիւնը գրել եմ Հ. Յուսիկին, երևի կպատմէ, իսկ վերջնականը կգրեմ Ձեզ»²:

Ի դեպ, նամակում հիշատակված բժիշկ Բաբայանցը, ամենայն հավանականությամբ, Մարգարիտ Բաբայանի հայրն է՝ բժիշկ Ավետիք Բաբայանը, իսկ Կարապետ Կոստանյանը Մարգարիտ Բաբայանի հորաքրոջ ամուսինն էր:

Հետագայում, ինչպես գիտենք, Մ. Բաբայանը դարձել է Կոմիտասի «մերձավոր բարեկամը, 1906-ին և 1914-ին Փարիզում մասնակցել նրա համերգներին: Եռանդուն աջակցել է կոմիտասյան խնամատար հանձնաժո-

¹ Ռ.Աթայանի՝ 1960թ. մարտի 6-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

² Կոմիտաս, Նամակներ, Երևան, 2000, էջ 79:

ղովին: Հավաքել է Կոմիտասի ձեռագրերը, հրատարակել որոշ գործեր, նրա մասին գրել հոդվածաշար»³:

Ինչպես գիտենք, 1949 թվականի սեպտեմբերի 26-ին՝ Կոմիտասի ծննդյան 80-ամյակի օրը, Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների խորհուրդը որոշում է ընդունում Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության մասին, որի իրագործումը հանձնարարվում է ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիային: Ակադեմիայի նախագահությունը 1950թ. հունվարի 25-ի N 4 նիստում որոշում է 1950-ին սկսել Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը: Խմբագրական հանձնախումբ են ընդգրկվում Ռոբերտ Աթայանը, Մուշեղ Աղայանը, Սամսոն Գասպարյանը, Քրիստափոր Քուշնարյանը, Մաթևոս Մուրադյանը⁴:

Հետագա տասնամյակների ընթացքում ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի երաժշտագետների մի քանի սերունդների, մասնավորապես Ռոբերտ Աթայանի և Գևորգ Գյոդակյանի քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ հրատարակվում են Կոմիտասի ժառանգության 14 հատորները (1960-2006): Բնականաբար, այդ գործում կարևոր դեր է ունեցել Մարգարիտ Բաբայանը. նրա՝ Փարիզի կոմիտասյան հանձնաժողովի փոխնախագահի, իսկ Արշակ Չոպանյանի մահից հետո՝ նախագահի շնորհիվ են Երևան հասել կոմիտասյան ձեռագրերը:

Մեր պրպտումների ընթացքում Երևանի Եղիշե Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում գտնվող Մարգարիտ Բաբայանի արխիվում հայտնաբերված վավերագրերը նոր լույս են սփռում այդ իրողության վրա:

Ակադեմիայի նախագահության՝ 1953թ. դեկտեմբերի 23-ի N 23 նիստում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Արվեստի պատմության և տեսության սեկտորի վարիչ է հաստատվում Ռուբեն Զարյանը⁵. շուտով նամակագրական կապ է հաստատվում վերջինիս և Մ.Բաբայանի միջև: Այդ կապի արդյունքում, ինչպես հետագայում կխոստովանի Ռուբեն Զարյանը. «ստացվեց Կոմիտասի արխիվի նշանակալի մասը, որ այդ հանձնաժողովի («Կոմիտաս»

³ Աթայան Ռ., Բաբայան Մարգարիտ Ավետիքի, «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հ. 2, Երևան, 1976, էջ 187:

⁴ Տե՛ս Ասատրյան Ա., ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտ – 50, Երևան, 2010, էջ 29:

⁵ Նույն տեղում, 2010, էջ 31:

խնամատար հանձնաժողով – Ն.Կ.) տրամադրության տակ էր»⁶:

Ի դեպ, ինչպես հետագայում կխոստովանի Մ. Բաբայանը, Փարիզի սովետական դեսպանատան մշակութային կապի ներկայացուցիչ Վասիլի Վլասովը «այնքան դիրությունամբ եւ անկեղծ հետաքրքրությամբ յարաբերություն ստեղծեց Երեւանի հայկական Գիտությունների Ակադեմիայի Արուեստների Պատմության եւ տեսաբանության բաժնի եւ Փարիզի Կոմիտասեան Յանձնախումբի միջեւ»⁷:

ԳԱԹ Մ. Բաբայանի դիվանում հայտնաբերեցինք նրան ուղղված՝ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի արվեստների պատմության և տեսության սեկտորի վարիչ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ռուբեն Զարյանի և գիտական քարտուղար, արվեստագիտության թեկնածու Մաթևոս Մուրադյանի նամակը, որը ներկայացնում ենք ստորև՝

«Փարիզի Կոմիտասյան հանձնաժողով,

Օրիորդ Մարգարիտ Բաբայանին

Հարգելի օրիորդ.

Երախտագիտության խորին զգացմունքով ստացանք Կոմիտասյան հանձնաժողովի և անձամբ Ձեր կողմից ուղարկված Կոմիտասի ձեռագիր և տպագիր նյութերը, ինչպես և Ձեր հրատարակություններից մեկական օրինակ: Ստացված նյութերը բացառիկ արժեք են ներկայացնում մեր դարավոր երաժշտական կուլտուրայի պատմության համար:

Ձեզ հայտնի է, որ Սովետական Հայաստանում հետաքրքրությունը Կոմիտասի ժառանգության նկատմամբ չափազանց մեծ է և մենք անում ենք մեզանից կախված ամեն բան, որպեսզի բավարարենք ժողովրդի այդ կենդանի հետաքրքրությունը: Ձեր ուղարկած նյութերը մեր աշխատանքի համար ներկայացնում են բացառիկ կարևորություն: Այդ պատճառով էլ այժմ մեր խմբագրական հանձնաժողովի բոլոր անդամները մանրամասնորեն ուսումնասիրում են Ձեր ուղարկած ձեռագրերը, որպեսզի կարողանանք հայտնաբերված ստեղծագործությունները զետեղել Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության համապատասխան հատորներում: Բացի այդ, Կոմիտասի մահվան 20-ամյակի կապակցությամբ մենք կազմակերպեցինք գիտական հաղորդումների հատուկ երեկո, որի ընթացքում մանրամասնորեն

⁶ **Զարյան Ռ.**, Մարգարիտ Բաբայան, Մայրամուտից առաջ, Ինքնապատում, հ. երրորդ, Երևան, 2012, էջ 335:

⁷ Կորտուկներ Մ.Բաբայանի գրածների, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 234:

ծանոթացրինք ունկնդիրներին նոր ստացված նյութերին: Այս նամակի հետ ուղարկում ենք մեր երեկոյի ծրագիրը և Կոմիտասի գերեզմանին դրված մահարձանի լուսանկարը:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ մեր կողմից անպայման հաշվի կառնվեն Ձեր նամակում շարադրված ցանկությունները:

Անչափ երախտապարտ կլինենք, եթե Դուք կարողանայիք իրագործել Ձեր խոստումը՝ հավաքել Կոմիտասի մասին եվրոպական, մասնավորապես ֆրանսիական մամուլում տպագրված հոդվածները: Մեզ հատկապես շատ են հետաքրքրում Ձեր անձնական հուշերը Ձեր մեծ ուսուցչի՝ Կոմիտասի մասին: Եթե դրանք տպագրված են, ապա խնդրում ենք մեկ օրինակ ուղարկել մեզ: Իսկ եթե ձեռագիր են, ապա կխնդրեինք ուղարկել նրանց պատճենը:

Մեզ հայտնի է, որ Ձեր և Կոմիտասի միջև երկար տարիներ շարունակ եղել է նամակագրական կապ: Մենք, դժբախտաբար, այդ նամակագրության վերաբերյալ ոչ մի փաստական նյութ չունենք: Եթե Ձեզ մոտ պահպանվել են այդ նամակները, ապա մեծապես խնդրում ենք ընկ. Վլասովի միջոցով ուղարկել մեզ կամ դրանց ձեռագրերը և կամ վավերացված պատճենները: Մեծապես ցանկալի է ստանալ նաև այլ անձանց ուղղված նամակները: Դրանք չափազանց անհրաժեշտ են մեր հրատարակության վերջին հատորի համար:

Ընդհանրապես Ձեզնից կխնդրեինք շարունակել այն շնորհակալ աշխատանքը, որին նվիրել եք Ձեր ամբողջ կյանքը, և այսուհետև նույնպես օգնել մեզ՝ Կոմիտասի ժառանգության բեկորների հավաքման ու Երևանում կենտրոնացնելու գործում:

Եթե դժվար չէ Ձեզ համար, խնդրում ենք ուղարկել մեզ օրիորդ Գոհարիկ Ղազարոսյանի ստեղծագործություններից մեկական օրինակ: Մենք շատ կցանկանայինք մոտիկից ծանոթանալ նրա ստեղծագործությանը:

Ընդունեք մեր խորին հարգանաց հավաստիքը և նույնը հաղորդեցեք պ. Հարենցին: Ձեր անձնվեր աշխատանքը Կոմիտասի ժառանգության պահպանման գործում մենք շատ բարձր ենք գնահատում: Մեր ողջույնները հաղորդեցեք նաև Կոմիտասյան հանձնաժողովի բոլոր անդամներին»⁸:

Ռ. Զարյանի և Մ. Մուրադյանի մյուս նամակը գրվել է 1955 թվականի փետրվարին:

«Կոմիտասյան խնամատար հանձնաժողով,

⁸ Ռուբեն Զարյանի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, մեքենագիր 3 թերթ, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 83:

Օրիորդ Մարգարիտ Բաբայանին

Ֆրանսիա, Փարիզ

Հարգելի օրիորդ Բաբայան.

Փարիզից վերջերս ստացված մի նամակից իմացանք, որ Դուք ցանկություն եք հայտնել տեղեկություններ ստանալ Սովետական Հայաստանի կոմպոզիտորների մասին և նմուշներ նրանց ստեղծագործություններից: Հայկական ՍՍԴ Գիտությունների Ակադեմիայի Արվեստների պատմության և տեսության սեկտորը հաճույքով կատարում է Ձեր ցանկությունը: Սույն նամակի հետ ուղարկում ենք Ձեզ հետաքրքրող տեղեկություններն ու նոտային հրատարակությունների նմուշները: Դրանց հետ միաժամանակ ուղարկում ենք մեր Սեկտորի կողմից վերջին տարիների ընթացքում հրատարակված երաժշտական գործերը, որոնք, անշուշտ, կհետաքրքրեն Ձեզ: Այդ հրատարակությունների համար որպես հիմք են ծառայել Գրականության և արվեստի թանգարանում կենտրոնացված արխիվային ձեռագրերը:

Օգտվելով աղթից հայտնում ենք մեր գոհունակությունն ու երախտագիտությունն այն հոգատարության համար, որ Դուք տարիներ շարունակ ցուցաբերել եք Կոմիտասի ձեռագրերի պահպանման, հրատարակման և Սովետական Հայաստան փոխադրելու ուղղությամբ: Կոմիտասյան խնամատար հանձնաժողովի հրատարակած տետրակները, որոնց մի մասը մեր կողմից ձեռք է բերված և օգտագործվում է, Ձեր ուղարկած ձեռագրերը և այն նյութերը, որոնք հավաքված են տեղում, մեզ հնարավորություն են տալիս ձեռնամուխ լինել Հայաստանի կառավարության կողմից մեզ վրա դրված պարտականության իրագործմանը՝ ակադեմիական հրատարակության համար նախապատրաստել Կոմիտասի երկերի բազմահատոր ժողովածուն: Այս գործի հաջող կատարումը բոլորիս սրբազան պարտականությունն է: Ուրախ ենք տեղեկացնելու, որ այդ ժողովածուի առաջին հատորը, որն իր մեջ ամփոփում է Կոմիտասի բոլոր մեներգերը, արդեն հանձնված է տպագրության և լույս տեսնելուն պես անմիջապես կուղարկվի Ձեզ:

Սակայն ցավ ի սիրտ պետք է արձանագրենք, որ մեր Սեկտորը և մասնավորապես Կոմիտասի երկերի ժողովածուն խմբագրող հանձնաժողովը հնարավորություն չունեն օգտագործելու Հայաստանից դուրս գտնվող նյութերը: Այս հանգամանքը անկասկած մեծ դժվարություններ է ստեղծում մեր աշխատանքում և մեզ զրկում է հիշյալ ժողովածուն լիակատար դարձնելու հնարավորությունից:

Նկատի ունենալով այս՝ ի դեմս Ձեզ խնդրում ենք հանձնաժողովիդ օգնել մեզ՝ Երևան ուղարկելով այդտեղ գտնվող ձեռագրերը և կամ գոնե դրանց վավերացված պատճենները: Դրանով Դուք մեծապես օժանդակած կլինեք վերոհիշյալ հրատարակության լիակատարության ապահովմանը:

Հուսով ենք, որ չեք զլանա մեր խնդրանքի կատարման մեջ և վաղորոք հայտնում ենք խորին շնորհակալություն:

ԱՌԴԻՐ՝ Նամակում հիշված տեղեկությունները հայ կոմպոզիտորների մասին, ինչպես և նրանց ստեղծագործությունների նմուշներն ու հրատարակությունները առանձին ցուցակով:

Խորին հարգանքներով՝

Ռ.ԶԱՐՅԱՆ

Արվեստների պատմության և տեսության սեկտորի վարիչ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու:

Մ.ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Սեկտորի գիտական քարտուղար, արվեստագիտության թեկնածու»⁹:

Նամակին կցված «Կենսագրական համառոտ տեղեկություններ Սովետական Հայաստանի մի քանի կոմպոզիտորների մասին» տեղեկանքում ներկայացված են Առոտ Բաբաջանյանի, Ալեքսանդր Հարությունյանի, Գրիգոր Եղիազարյանի, Կարո Զաքարյանի, Աշոտ Սաթյանի, Հարո Ստեփանյանի, Վարդգես Տալյանի, Անուշավան Տեր-Ղևոնդյանի, Արմեն Տիգրանյանի և Արամ Խաչատրյանի մասին համառոտ կենսագրական տեղեկություններ¹⁰:

Նամակի հետ Մ. Բաբայանին ուղարկվել է հետևյալ գրականությունը՝

1. Կոմիտաս – Ազգագրական ժողովածու. Հայ ժողովրդական երգեր և պարեր, հ. 2
2. Ալ.Սպենդիարյան – Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 3
3. Ալ.Սպենդիարյան – Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 4
4. Ալ.Սպենդիարյան – Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 9
5. Ալ.Սպենդիարյան – Ռուսական և ուկրաինական երգեր
6. Ռ.Մելիքյան – Չառ-վառ
7. Սպ. Մելիքյան – Հայ ժողովրդական երգեր և պարեր, հատոր 1

⁹ Ռուբեն Զարյանի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, մեքենագիր 2 թերթ, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 83:

¹⁰ Կենսագրական համառոտ տեղեկություններ Սովետական Հայաստանի մի քանի կոմպոզիտորների մասին, մեքենագիր 10 թերթ, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 83:

8. Սպ. Մելիքյան – Հայ ժողովրդական երգեր և պարեր, հատոր 2
9. Ա. Տեր-Ղևոնդյան – Պարային սյուիտա (պարտիտուրա)
10. Ս. Բարխուդարյան – Սյուիտ «Անուշ» սիմֆոնիկ պոեմից
11. Ա. Բաբաջանյան – Հերոսական բալլադ (պարտիտուր)
12. Ա. Բաբաջանյան – Չորս պիես դաշնամուրի համար
13. Ա. Հարությունյան – Տոնական նախերգանք (պարտիտուր)
14. Ա. Հարությունյան – Կոնցերտինո դաշնամուրի համար
15. Ա. Հարությունյան – Պարային սյուիտա (պարտիտուր)
16. Գ. Եղիազարյան – Հայաստան (սիմֆոնիկ պոեմ, պարտիտուր)
17. Թ. Ալթունյան – Հայկական ժողովրդական երգեր և պարեր
18. Ա.Սաթյան – Արարատյան հովտի երգեր
19. Գ. Չեքոտարյան – Պրեյլյուդներ
20. Ս. Գասպարյան, Մ.Մուրադյան – Սովետական Հայաստանի երաժշտական կուլտուրան
21. Ա. Տիգրանյան – «Անուշ»¹¹:

Ռ. Զարյանի և Մ. Մուրադյանի՝ Մ. Բաբայանին հասցեագրված մեր հայտնաբերած վերջին նամակը թվագրված է 1956 թվականի հունիսի 25-ով:

«ՓԱՐԻԶԻ ԿՈՄԻՏԱՍՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

Օր. ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԲԱԲԱՅԱՆԻՆ

ՆՈՒՅՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ Վ.ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ

Պ. Ա. ՀԱՐԵՆՑԻՆ

Ձեր սույն թվի մայիսի 26-ի նամակն ստացանք: Մեծապես շնորհակալ ենք մեր հարցերի այնքան մանրամասն և սպառիչ լուսաբանությունների համար: Ժամանակի պարբերական մամուլի ուսումնասիրության հիման վրա մենք արդեն հիմնականում պարզել էինք այդ հարցերը, բայց Ձեր տված հեղինակավոր լուսաբանություններն ու փաստական տվյալներն եկան ավելի ամրապնդելու մեր համոզմունքը: Այժմ մենք լիովին համոզված ենք, որ մեզ ներկայացված հուշերը, որոնց հեղինակը Եգիպտոսից ներգաղթած մի պրոֆեսոր է, չեն համապատասխանում իրականությանը, բացի այն հատվածից, որը վերաբերում է Կոմիտասի՝ Ալեքսանդրիայում և Կահիրեում 1911 թվին տված համերգներին:

Ձեր նամակում մատնանշված Թորոս Ազատյանի գիրքը թեև մեզ ծանոթ

¹¹ Տե՛ս Ցուցակ Փարիզ, օրհորդ Մարգարիտ Բաբայանին ուղարկող գրականության, մեքենագիր 1 թերթ, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 83:

էր և մենք համոզված էինք նրա մեջ եղած փաստական նյութի ճշմարտացիությանը, բայց և այնպես գտանք անհրաժեշտ Ձեր հեղինակավոր վկայությունն ունենալ՝ այդ կարևոր հարցերի պարզաբանման համար:

Անչափ երախտապարտ ենք այն բանի համար, որ Դուք, ընդառաջելով մեր խնդրանքին, հավաքում և մեզ եք ուղարկում նոր նյութեր Կոմիտասի վերաբերյալ, ինչպես և հանգուցյալ Թորոս Ազատյանի վերոհիշյալ գիրքը: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ մեր արխիվում իհարկե շատ նյութեր կան Կոմիտասի մասին, բայց քանի որ տարիներ են անցել, իսկ երաժշտագիտությունը շարունակում է իր առաջընթացը, և հետևապես կարող են նոր ու արժեքավոր հոգվածներ երևալ նաև Կոմիտասի մասին, մենք անհրաժեշտ համարեցինք դիմել Ձեր օգնությանը:

Մեծ հետաքրքրությամբ մենք ծանոթացանք այն նամակներին, որոնք Դուք, հարգելի օրիորդ Բաբայան, այնքան ջերմ սիրով ու նվիրվածությամբ պահպանելուց հետո հրապարակել էիք «Մշակույթ»-ի մեջ: Բայց քանի որ Ձեր խոստովանությամբ դրանք հատվածներ են միայն և իրոք այդպիսի տպավորություն էլ գործում են ընթերցողի վրա, իսկ մեզ Կոմիտասի երկերի լիակատար ժողովածուի վերջին հատորի համար անհրաժեշտ են նամակների լրիվ տեքստերը, ուստի և մենք ստիպված ենք դարձյալ դիմել Ձեզ և խնդրել ուղարկել մեզ այդ նամակների ամբողջական տեքստը կամ լուսանկարված և կամ Ձեր կողմից վավերացված պատճեններով: Ձեր նամակները մեծ արժեք են ներկայացնում և անհրաժեշտ է դրանք հրապարակել առանց հապավումների: Բացի այդ, ստիպված ենք Ձեզ նեղություն պատճառել մի նոր խնդրանքով: Մեզ հայտնի է, որ Կոմիտասը երկար տարիներ նամակագրական կապ է պահպանել հանգուցյալ Արշակ Զոպանյանի հետ: Հնարավոր չէ արդյոք ձեռք բերել և մեզ ուղարկել Կոմիտասի՝ նրան հասցեագրած նամակները: Համոզված ենք, որ այդ նամակները նույնպես կարևոր արժեք են ներկայացնում:

Մեծապես շնորհակալ ենք Ձեզնից, որ մեզ հնարավորություն տվեցիք կապվելու օր. Գոհարիկ Ղազարոսյանի հետ: Օրերս մենք նրանից նամակ ստացանք և ներկա նամակի հետ միաժամանակ պատասխանում ենք նաև նրա նամակին:

Առայժմ այսքան:

Ընդունեցեք սրտագին ողջույններ և հաղորդեցեք նույնը Կոմիտասյան հանձնաժողովի մեծարգո բոլոր անդամներին:

Արվեստների պատմության և տեսության Սեկտորի վարիչ՝

Ռ.Վ. ԶԱՐՅԱՆ

Գիտական քարտուղար՝

Մ.Հ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

25.VI.1956

Երևան»¹²:

Մ. Բաբայանի արխիվում հայտնաբերեցինք նրան ուղղված Ռոբերտ Աթայանի 13 նամակները (1960-1963թթ.), 6 մարտի 1960, 15 սեպտեմբերի 1960, 14 հոկտեմբերի 1960, 11 նոյեմբերի 1960, 15 նոյեմբերի 1960, 14 հունվարի 1961, 14 ապրիլի 1962¹³, 31 մայիսի 1962, 24 օգոստոսի 1962, 30 սեպտեմբերի 1962, 21 նոյեմբերի 1962, 14 սեպտեմբերի 1963 և 1 անթվակիր:

Այդ նամակներում ուրվագծվում է, թե ինչպես է հավաքվել Կոմիտասի արխիվը Երևանում. «Այն բոլորը Կոմիտասի ձեռագրերից, ինչ ուղարկված է Երևան, անշուշտ, միանգամայն ապահով վիճակում պահպանվում է Գիտ. Ակադեմիայի Արվեստի թանգարանում և ուսումնասիրվում է հրապարակման համար»¹⁴:

Նամակներից պարզ է դառնում, թե ինչպես են իրականացվել աշխատանքները Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության ուղղությամբ:

Իր առաջին նամակում՝ թվագրված 1960թ. մարտի 6-ով, Ռ.Աթայանը խոստովանում է. «Նրա (Կոմիտասի – Ն.Կ.) երկերի ակադեմիական՝ մանրամասն ծանոթագրված հրատարակությունը ես իմ կյանքի կարևորագույն նպատակն եմ համարում»¹⁵: Այդ միտքը կարմիր թելի պես անցնում է նրանց նամակագրության միջով: Այսպես, տարիներ անց՝ 1963թ. սեպտեմբերի 14-ի նամակում կարդում ենք. «Չնայած այս բազմապիսի գործերիս, ամենակարևո-

¹² Ռոբերտ Զարյանի և Մաթևոս Մուրադյանի՝ 1956թ. հունիսի 25-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, մեքենագիր 2 թերթ, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 83:

¹³ 1962թ. ապրիլի 12-ի նամակը չի պահպանվել:

¹⁴ Ռ. Աթայանի՝ 1960թ. սեպտեմբերի 15-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

¹⁵ Ռ. Աթայանի՝ 1960թ. մարտի 6-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

րը ինձ համար համարում եմ Կոմիտասի ժառանգությունը հրատարակելու աշխատանքը»¹⁶:

Իր առաջին նամակում Ռ.Աթայանը գրում է, որ «այդ հրատարակությունը պետք է ընդգրկի այն բոլորը, ինչ որ մինչև այժմ հաջողվել է և ընթացքում կհաջողվի հավաքել Կոմիտասի ժառանգությունից: Գործը, ճիշտ է, դանդաղ է առաջ գնում, որովհետև նյութերն, ինչպես գիտեք, լրիվ բարեկարգ վիճակում չեն և ինքնըստինքյան էլ մի դժվարին գործ է, որին շտապողականությունը կարող է վնասել: Բայց տարվում է գործը հիմնովին: Մենք ձգտում ենք Կոմիտասի ժառանգությունը երևան հանել հնարավորին չափ լրիվ և ամենակարևորը՝ հարազատորեն, այնպես, ինչպես գրել է մեծ վարպետը: Հույս ունեմ, որ այս տարվա մեջ լույս կտեսնի I հատորը, որ վաղուց արդեն, ինչպես ասում են, «մամուլի տակ է»¹⁷:

1960թ. հոկտեմբերի 14-ի նամակում կարդում ենք.

«Հարգելի օր. Մարգարիտ Բաբայան.

Ձեր 28 սեպտեմբերի նամակը ստացել եմ. խորին շնորհակալություն եմ հայտնում: Չափազանց ուրախ եմ, որ գտել եք Կոմիտասի մի շարք նամակներ և պոստ-քարտեր: Մեծ անհամբերությամբ կսպասեմ այդ թանկարժեք ձեռագրերը ստանալու և, եթե հնարավոր է, շուտով հրատարակելու համար:

Առավել ուրախություն է պատճառում այն, և Ձե՛զ էլ պետք է ուրախացնեմ, որ Կոմիտասի ակադեմիական հրատարակության I հատորը արդեն լույս տեսավ: Երկար տարիների նվիրված աշխատանքը իր արժանի պտուղը տվեց: Ներեցեք անհամեստությունս, բայց պետք է ասեմ, որ անկողմնակալ դիտելով, ես գոհ եմ մնում հատորից թե՛ իր պարունակության և գիտական կողմով, թե՛ արտաքին գեղարվեստական տեսակետից: Ուզում եմ հավատալ, որ Դուք ևս գոհ կմնաք:

Ի մեծ հաճույս այսօր պատվիրված փոստով ուղարկում եմ Ձեզ այդ կանաչադալար հատորի առաջին իսկ օրինակը, որն ի դեպ, զարդարված է նաև մեր ազգային մյուս խոշոր տաղանդի՝ մեծ գեղանկարիչ Մարտիրոս Սարյանի՝ հայրենի բնանկարը նուրբ պատկերող գործով:

Ընդունեցեք այդ հատորը որպես մի համեստ նվեր ինձնից Ձեզ՝ որ

¹⁶ Ռ. Աթայանի՝ 1963թ. սեպտեմբերի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

¹⁷ Ռ. Աթայանի՝ 1960թ. մարտի 6-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

այնքան շատ բան եք արել մեր մեծ երաժշտագետի երկերը հայտնաբերելու, և հրատարակելու միջոցով ժողովրդի սեփականություն դարձնելու համար»¹⁸:

Չի ուշանում Մ.Բաբայանի պատասխան նամակը առաջին հատորի վերաբերյալ, որով նա հավանություն է տալիս հատորին: Դրա վկայությունն են Ռ.Աթայանի՝ նոյեմբերի 11-ի նամակի հետևյալ տողերը. «Ձեր հավանությունը Կոմիտասի հատորի նկատմամբ ինձ քաջալերում է հետագա աշխատանքի համար»¹⁹:

Այդ նույն նամակում Ռ.Աթայանը գրում է. «Ստացա Ձեր ուղարկած Կոմիտասի նամակներն ու պոստ-քարտերը, որ թվով 22 հատ են:

Հիրավի թանկարժեք գանձ է դա. չեք կարող պատկերացնել՝ որքան մեծ է մեր ուրախությունը և որքան երախտապարտ ենք Ձեզ:

Նամակները ես տպագրել կտամ Հայաստանի Ակադեմիայի «Բանասիրական հանդես»-ում, որից հետո կհանձնեմ Գրականության և արվեստի մեր թանգարանին, որ պահվեն Կոմիտասի արխիվում որպես ազգային-ժողովրդական սեփականություն:

Ստացել եմ նաև Կոմիտասի մասին Ձեր ուղարկած հոդվածը և Ձեր նամակը»²⁰:

Իսկ չորս օր անց՝ նոյեմբերի 15-ին, Ռ. Աթայանը գրում է.

«Հարգելի օր. Մարգարիտ

Երկու օր առաջ ուղարկեցի վերջին շնորհակալական նամակս այն մեծարժեք նվիրատվության համար, որ Դուք այնքան սիրահոժար կերպով արեցիք մեզ, Կոմիտասի բոլոր երկրպագուներին, մեր ժողովրդին, Ձեր ուղարկած՝ Կոմիտասի նվիրական նամակներով: Ավելորդ է ասել, որ նամակները շատ մեծ տպավորություն թողեցին և թողնում են ամենուր, որտեղ լսում են դրանց մասին կամ տեսնում են դրանք: Մասնավորապես, ես ներկայացրի դրանք Կոմպոզիտորների միության վարչությանը, բոլոր ընկերները երախտագիտության մեծ զգացում արտահայտեցին: Արդեն պայմանավորվել ենք «Հանդես»-ի խմբագրության հետ, հրատարակելու համար: Հետագայում, Կոմիտասի պահպանված բոլոր նամակների ժողովածուն պետք է լույս տեսնի

¹⁸ Ռ. Աթայանի՝ 1960թ. հոկտեմբերի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

¹⁹ Ռ. Աթայանի՝ 1960թ. նոյեմբերի 11-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²⁰ Ռ.Աթայանի՝ 1960թ. նոյեմբերի 11-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

առանձին գրքով, որը կցվելու է նրա երկերի ժողովածուին, ավելի ճիշտ կազմելու է դրա մեկ (վերջին) հատորը»²¹:

«Մի խոսքով, ես նամակները արտագրում եմ և անհրաժեշտ ծանոթագրություններով պատրաստում եմ տպագրության»²²:

Նախատեսված էր, որ «Կոմիտասի երկերի ժողովածուի վերջին հատորը պետք է ընդգրկի նրա ինքնակենսագրությունը, նամակները և այլ նման գրություններ: Սակայն վերջին հատորը (դա երևի 12-րդը կլինի) դեռ շատ ուշ լույս կտեսնի: Այդ պատճառով ես մտադրվել եմ առանց վերջին հատորին սպասելու մի գեղեցիկ գրքույկով տպագրության ներկայացնել Կոմիտասի մինչ այժմ հայտնաբերված ու հավաքված բոլոր նամակները: Երևանում ունենք հետաքրքրական նամակներ, գրված Հովհ. Թումանյանին, ճեմարանի տեսուչ Կարապետ Կոստանյանին, դերասանուհի Սիրանույշին, այստեղ են Արշակ Չոպանյանին գրված նամակների մեծ մասը, վերջապես, Ձեզ գրված նամակները և այլն: Բայց, իհարկե, դա դեռ բոլորը չէ: Կոմիտասի նամակները երբեմն հայտնվում են նույնիսկ պատահական մարդկանց մոտ, ուստի բուն հասցեատերերի մոտ փնտրելը միանգամայն օրինական է»²³:

Ռ.Աթայանի՝ 1961-ի հունվարի 14-ի նամակից տեղեկանում ենք, որ Մ. Բաբայանի ուղարկած՝ Կոմիտասի 22 նամակներն արդեն հանձնել է Ակադեմիայի Գրականության և արվեստի թանգարանին, պահվում են Կոմիտասի արխիվում: «Մեզ բավական ուրախացրեց նաև Գոհարիկ Ղազարոսյանը, որի համար դարձյալ Ձեզ ենք պարտական: Նա Երևան ուղարկեց Կոմիտասի երկու ինքնագիր էջեր. մեկը «Անձինք նվիրյալ» շարականի կոմիտասյան ծայնագրությունն ու ներդաշնակումը, մյուսը «Կռունկ»-ի մի մշակում, որ թեև պարզ է, բայց կատարյալ և ամբողջացած (ի տարբերություն մեզ մոտ եղած Կոմիտասի մյուս մշակումների, որոնք այս կամ այն չափով թերավարտ են): Դրանցից առաջինը՝ «Անձինք նվիրյալ»-ը, փետրվարին լույս կտեսնի մեր ամսագրերից մեկում-ֆոտո-պատճենը և լրիվ վերականգնված (մաքուր արտագրված) երկը: Երկրորդը՝ «Կռունկ»-ը, քիչ ուշ հասավ, այլապես ես կգետնեղեի և հատորի մեջ որպես մի հետաքրքիր variante (տարբերությունը մեծ

²¹ Ռ.Աթայանի՝ 1960թ. նոյեմբերի 15-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²² Ռ.Աթայանի՝ 1960թ. նոյեմբերի 15-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²³ Ռ.Աթայանի՝ 1962թ. ապրիլի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

չէ): Հիմա երևի կմնա զետեղելու երկերի ժողովածուի վերջին հատորում, ուր պետք է տեղ գտնեն այն բոլոր նյութերը, որոնք ժամանակի ընթացքում աստիճանաբար կհայտնաբերվեն»²⁴:

Իսկ մեկ այլ նամակից տեղեկանում ենք. «Ուղարկում եմ Ձեզ մեր «Սովետական արվեստ» և «Էջմիածին» ամսագրերի վերջին թվերը, որոնց մեջ հրատարակվել են Կոմիտասի երկու ձեռագիր-պատառիկները իմ փոքր բացատրական հոդվածներով հանդերձ: Ինչպես գրել էի, այդ ձեռագրերը Երևան ուղարկեց Գոհարիկ Ղազարոսյանը: Այսպիսով քիչ առ քիչ լրանում է Կոմիտասի բազմահարուստ ժառանգությունը, որի ամեն մի նոր հայտնաբերվող պատառիկն անգամ անգին գանձ է մեր ժողովրդի համար»²⁵:

Աթայանը շարունակում է իր քայլերը Կոմիտասի Նամականու հրատարակության ուղղությամբ. «Ինչպես ասել եմ Ձեզ, տպագրության եմ պատրաստում Կոմիտասի նամակների ժողովածուն»²⁶: Ապա՝ «Բոլոր գործերիս զուգահեռ, շարունակում եմ հավաքել Կոմիտասի նամակները, եկող տարի տպագրության հանձնելու համար նրա նամակների ժողովածուն: Սա ևս շատ հետաքրքիր է լինելու: Մոտ 120 նամակ հավաքել եմ:

Երբ այդ նամակները դասավորում եմ խրոնոլոգիկ կարգով, Կոմիտասի հետաքրքրական, թեև ողբերգական, բայց շատ ուսանելի կյանքի ողջ պատկերն է ստացվում»²⁷:

Կոմիտասյան ժառանգության երկրորդ հատորը հրատարակության հանձնելուց հետո Ռ.Աթայանն այդ մասին տեղեկացնում է Մ.Բաբայանին: «Վերջապես տպագրության հանձնեցի Կոմիտասի երկերի ժողովածուի Բ հատորը, որ նրա խմբերգերի առաջին գիրքն է, այդպիսի խմբերգային հատորներ լինելու են չորսը: Պետք է ասեմ, որ այս գործը շատ աշխատանք և մեծ համբերություն է պահանջում, դրա պատճառով էլ դանդաղ է առաջ գնում: Այս Բ հատորում զետեղել եմ իր՝ Կոմիտասի հրատարակած խմբերգերը, որ 28 հատ են և մի անտիպ խմբերգ՝ Հովհաննես Հովհաննիսյանի խոսքերով

²⁴ Ռ.Աթայանի՝ 1961թ. հունվարի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²⁵ Ռ.Աթայանի՝ անթվակիր նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²⁶ Ռ.Աթայանի՝ 1962թ. նոյեմբերի 21-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

²⁷ Ռ.Աթայանի՝ 1963թ. սեպտեմբերի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

գրված, որ կոչվում է «Գարուն» և բոլորովին հայտնի չէ, միայն մեկ անգամ, 1902-ին էջմիածին է երգվել, բայց շատ լավն է: Իր հրատարակած խմբերգերը հատորում կունենան բազմաթիվ հետաքրքիր վարիանտներ, որոնք հսկայական գիտական և գեղարվեստական նշանակություն ունեն: Այս հատորում ավելի մանրամասն ծանոթագրություններ կան, պարզաբանված է ամեն մի խմբերգի ստեղծման պատմությունը և նրա համերգային կյանքը: Հույս ունեմ, որ գոհ կմնաք, այդ գիրքը լույս կտեսնի հազիվ 1964-ի սկզբին, որովհետև դրա տպագրությունն էլ բավական դժվար է և շատ աշխատանք պահանջող: Անշուշտ, Ձեզ կուղարկեմ անմիջապես»²⁸:

Ավաղ, սա պահպանված վերջին նամակն է, և դրանով խզվում է նամակագրությունը: Ցավոք, դեռևս մեր ձեռքի տակ չեն Մարգարիտ Բաբայանի՝ Ռոբերտ Աթայանին հասցեագրված նամակները ևս: Սակայն պահպանված նամակները բացահայտում են այն մեծ դերը, որ ունեցել է Մարգարիտ Բաբայանը Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության գործում (խոսքը Կոմիտասի ձեռագրերը Երևան փոխադրելու մասին է), որն իրականացրեց ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը (1960-2006):

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոգվածում հեղինակը գիտական շրջանառության մեջ է դնում դաշնակահարուհի, երգչուհի, երաժշտագետ, մանկավարժ Մարգարիտ Բաբայանին ուղղված՝ Ռուբեն Զարյանի և Մաթևոս Մուրադյանի 3 նամակները, ինչպես նաև Ռոբերտ Աթայանի 13 նամակները, որոնք գտնվում են Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդում:

Հեղինակը բացահայտում է այն մեծ դերը, որ ունեցել է Մարգարիտ Բաբայանը Կոմիտասի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության գործում (խոսքը Կոմիտասի ձեռագրերը Երևան փոխադրելու մասին է), որն իրականացրել է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը (1960-2006):

Բանալի բաներ - Մարգարիտ Բաբայան, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի արվեստի ինստիտուտ, Կոմիտաս, Ռոբերտ Աթայան, Ռուբեն Զարյան, Մաթևոս Մուրադյան:

²⁸ Ռ.Աթայանի՝ 1963թ. սեպտեմբերի 14-ի նամակը՝ ուղղված Մարգարիտ Բաբայանին, ԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայանի ֆոնդ, N 62:

МАРГАРИТ БАБАЯН И АКАДЕМИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ СОБРАНИЯ СОЧИНЕНИЙ КОМИТАСА

НИКОЛАЙ КОСТАНДЯН

В статье автор вводит в научный оборот три письма Рубена Заряна и Матевоса Мурадяна, отправленные пианистке, певице, музыковеду, педагогу Маргарит Бабаян, а также 13 писем Роберта Атаяна, находящихся в ереванском Музее литературы и искусства имени Е. Чаренца, в фонде Маргарит Бабаян.

Автор раскрывает большую роль, которую имела Маргарит Бабаян в деле издания собрания сочинений Комитаса (речь идет о пересылке рукописей Комитаса в Ереван), осуществленного Институтом искусств НАН РА (1960-2006 гг.).

Ключевые слова – Маргарит Бабаян, Институт искусств Академии Наук Армении, Комитас, Роберт Атаян, Рубен Зарян, Матевос Мурадян.

MARGARET BABAYAN & THE ACADEMIC PUBLICATION OF THE COMPILED WORKS OF KOMITAS

NICHOLAY KOSTANDYAN

Nicholay Kostandyan with this article communicates to scientific circles three letters written by Ruben Zaryan, Matevos Muradyan as well as 13 of Robert Atayan's addressed to Margaret Babayan, the pianist, singer, musicologist and music teacher. These letters are in Margaret Babayan's fund at the Charents Museum of Literature and Arts.

Kostandyan reveals the major role that Babayan has had in the academic publication of the compiled Works of Komitas (organization of Komitas' manuscripts transfer to Yerevan) accomplished by the Institute of arts of Armenian Academy of Sciences (1960-2006).

Key words – Margaret Babayan, Institute of arts of Armenian Academy of Sciences, Komitas, Robert Atayans, Ruben Zaryan, Matevos Muradyan.